EDUSKUNNAN LAKIVALIOKUNNALLE

Äitiyslaki (KAA 3/2016 vp)

Kahden äidin malli

Lakiehdotuksessa ei tarkemmin perustella sitä, miksi on päädytty esittämään lapsen synnyttäneen äidin naispuolisen kumppanin vahvistamista myös äidiksi. Arvatenkin tämä johtuu lainsäädäntöteknisestä- ja poliittisesta valinnasta laatia erillislaki äitiyslakina. Valmistelua voidaan tältä osin kuitenkin kritisoida sen vuoksi, koska siinä ei avata muita vaihtoehtoja sääntelylle, kuin vakiintuneen äitiyden käsitteen muuttaminen.

Kansainvälinen vertailu jää tältä osin myös suppeaksi. Lakiehdotuksessa tai kansalaisaloitteessa olisi ollut syytä kertoa, että kansainvälisesti ei löydy vastaavaa lainsäädäntöratkaisua – siis että säädetään erillinen äitiyslaki, vaan äitiys on säännelty vanhemmuus- , lapsi- tai perhelain tai hedelmöityshoitoa koskevan lainsäädännön yhteydessä. Myöskään sellaista lainsäädännöllistä ratkaisua, että lapselle voitaisiin vahvistaa kaksi äitiä, ei ole tietääkseni missään tehty. Nämä seikat käyvät ilmi isyyslain uudistamista koskevan työryhmän mietinnön kansainvälisestä vertailuaineistosta (OM:n mietintöjä ja lausuntoja 56/2013, s. 17-19), mutta asian periaatteellinen ja perheoikeudellinen merkitys huomioon ottaen nämä seikat olisi ollut hyvä nostaa selkeästi esille ja kirjoittaa lakiehdotuksen perusteluihin.

Myöskään tuoreemmasta vuonna 2016 julkaistusta ruotsalaisen lainvalmistelun komiteamietinnön ”Oliga vägar till föräldraskap” (SOU 2016:11) kansainvälisestä vertailuaineistosta ei löydy vastaavuutta nyt ehdotetulle ratkaisulle. Pohjoismaisen mallin mukaan hedelmöityshoitoon suostumuksen antanut lapsen äidin naispuolinen kumppani voidaan vahvistaa joko lapsen vanhemmaksi, ”förälder” (Ruotsi, Islanti), tai kanssaäidiksi, ”medmor” (Norja, Tanska).

Todettakoon, että Ruotsissa komiteavalmisteluvaiheessa esitettiin suostumuksen antajaa ensin äidiksi, mutta lausuntopalautteen jälkeen hallituksen esityksessä (Prop. 2004/05:137) muutettiin suostumuksen antajan nimikkeeksi vanhempi, (”förälder”).

Väestötietojärjestelmään tehtävistä merkinnöistä

Väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annetun lain (661/2009) 13 §:n mukaan väestötietojärjestelmään talletetaan muun muassa lapsen ja vanhemman perheoikeudellista asemaa koskevat tiedot (kohta 8). Lainkohdan perusteluissa täsmennetään, että perheoikeudellisella asemalla tarkoitetaan tietoa siitä, onko lapsi syntynyt avioliitossa vai avioliiton ulkopuolella sekä perustuuko isyys isyyslain mukaiseen isyysolettamaan vai isyyden vahvistamiseen.

Lakiehdotuksessa ei tehdä eroa synnyttäneen naisen ja hedelmöityshoitoon suostumuksen

antaneen naisen äitiyden välillä [lukuun ottamatta 52 §:ssä mainittuja erityistapauksia, joista kohta 1 on avioliittolain muutoslain liitännäislakien voimaantultua tarpeeton].

Tämä on ongelmallista paitsi lapsen ja vanhempien perheoikeudellisen aseman niin myös biologisen polveutumisen selvittämisen kannalta.

Ehdotuksen kohdassa ”2. Tarkemmat säännökset” todetaan, että ehdotettu sääntely edellyttää muutoksia väestötietojärjestelmästä annettuun valtioneuvoston asetukseen (128/2010) ja että jatkossa olisi voitava tallettaa tieto siitä, että lapsella on kaksi äitiä sekä tieto siitä, että äitiys on vahvistettu tai kumottu ehdotettua lakia noudattaen.

Koska kysymyksessä on yksilön identiteettiä ja perheoikeuksien perusteita koskevasta muutoksesta, niin herää kysymys tulisiko väestötietojärjestelmään talletettavista tiedoista säätää lain tasolla (PeL 80 §). Pelkän asetuksenantovaltuuden nojalla ei sääntelytaso ole ehkä riittävä ellei merkintöjä tehdä selväksi tätä lakia säädettäessä.

Jos ajateltaisiin, että isyyslaissa on jo käytössä vastaavantyyppinen järjestelmä – siis että hedelmöityshoidon kautta syntyneelle lapselle voidaan vahvistaa ei-geneettinen vanhempi isäksi ja tallettaa siitä tieto väestötietojärjestelmään – niin on todettava, että lapselle ei kuitenkaan voida vahvistaa ja merkitä kahta isää.

Vaikutukset isyyden vahvistamiseen

Lakiehdotuksen 3 §:n 2 momentin mukaan äitiyden vahvistusta ei voida antaa, jos isyys lapseen nähden on isyyslain (11/2015) mukaisesti todettu tai vahvistettu tai se voidaan todeta tai vahvistaa.

Ehdotetun lainkohdan yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan lähtökohdaksi se, että lapsella voi olla vain kaksi oikeudellista vanhempaa ja että isyyden vahvistaminen on [hedelmöityshoitotapauksisssa] ensisijaista suhteessa äitiyden vahvistamiseen. Äitiyttä ei voida hedelmöityshoitosuostumuksen perusteella vahvistaa, jos isyys on isyyslain mukaisesti todettu tai vahvistettu tai se voidaan todeta tai vahvistaa. Perustelujen mukaan hedelmöityshoitolain 16 §:n 2 momentista johtuu, että naisparille annetun hoidon tuloksena syntyvän lapsen isäksi ei voida vahvistaa sukusolujen luovuttajaa, vaikka tämä olisi antanut suostumuksen isyyden vahvistamiseen.

Ehdotetun sääntelyn perusteita voidaan tältä osin pitää epäselvinä ja osin ristiriitaisina suhteessa voimassa oleviin isyyslain ja hedelmöityshoitolain säännöksiin.

Nimittäin isyyslain 3 §:n 3 momentin mukaan mies, jonka siittiöitä on käytetty naiselle yksin annetussa hedelmöityshoidossa, voidaan vahvistaa isäksi, jos hän on siihen ennen hoidon antamista suostunut tai jos hän hoidon antamisen jälkeen suostuu siihen hedelmöityshoitolain 16 §:n 2 momentin mukaisesti.

Hoidon antamisen jälkeinen isyyden vahvistaminen edellyttää suostumuksen antamista ”yhteisymmärryksessä äidin kanssa”, jolloin äidillä on mahdollisuus käyttää veto-oikeutta. Tosin oikeustieteellisessä kirjallisuudessa on esitetty kanta, jonka mukaan äidin kielto olisi tällaisessa tilanteessa vaikutukseton, jos sukusolujen luovuttaja ja 15 vuotta täyttänyt lapsi, jolla ei ole isää, haluavat isyyden vahvistettavan. Tämä perustuu isyyslain ajatukseen, että

lapsi määrää itse sukuasemastaan täytettyään 15 vuotta (ks. Markku Helin: Isyyslaki, Helsinki 2016, s. 47 ja erityisesti av. 18).

Lakiehdotuksen perusteluissa esitetystä syystä – hedelmöityshoitolain 16 §:n 2 momentista - ei siis johdu sitä, että lapsen isäksi ei voitaisi vahvistaa sukusolujen luovuttajaa, vaikka tämä olisi antanut suostumuksen isyyden vahvistamiseen. Käsitykseni mukaan isyyden vahvistamisen poissulkeminen tulisi olemaan seurausta hedelmöityshoitolain 2 §:ään esitetystä muutoksesta laajentaa hedelmöityshoitoa saavan parin määritelmää kattamaan myös kahdesta naisesta muodostuvan parin. Silloin isyyslain 3 §:n 3 momentti tekee rajauksen ”jos hoitoa on annettu naiselle yksin” -perusteella.

Todettakoon, että lakiehdotuksen mukainen äitiyden vahvistaminen tulisi tarkoittamaan sitä, että lapsen isyyttä ei voitaisi enää vahvistaa vaikka lapsen biologinen äiti ja geneettinen isä sekä 15 vuotta täyttänyt lapsi kaikki sitä haluaisivat. Näin sen vuoksi, koska vahvistettu äitiys on kumottavissa lakiehdotuksen 34 §:n mukaisesti vain silloin ”jos on selvitetty, ettei äidiksi vahvistetun ja lapsen välillä ole 3 §:n 1 momentissa tarkoitettua suhdetta”. Perusteluissa tätä suhdetta täsmennetään niin, että äitiys on kumottavissa, jos lapsi ei olisi syntynyt hedelmöityshoidosta tai jos lapsen äidin naispuolinen kumppani ei olisikaan antanut suostumusta hedelmöityshoitoon.

Voidaan kysyä onko tällainen sääntely oikeasuhtaista – suojata suostumuksen antamista näin vahvasti - kun lapsen synnyttäneellä äidillä ei lakiehdotuksen mukaan näyttäisi olevan veto-oikeutta suostumuksen antaneen naisen äitiyden vahvistamiseen (pois lukien lakiehdotuksen 13 §:n 3 momentin mukainen tilanne, missä lapsen synnyttänyt äiti on saanut hedelmöityshoitoa yhteisymmärryksessä naiskumppaninsa kanssa, mutta avioitunut miehen kanssa ennen lapsen syntymää).

Joka tapauksessa vallitsevan oikeustilan muuttuminen - isyyden vahvistamisen ensisijaisuuden kaventuminen suostumuksen antaneen äitiyden vahvistamiseen verrattuna – olisi tullut lainvalmistelun avoimuuden vuoksi nostaa myös selkeästi esille.

Lapsivaikutusten arviointi

YK:n lapsen oikeuksien sopimus on ollut Suomessa lakina voimassa (SopS 59 ja 60/91) vuodesta 1991 lähtien.

OTT Suvianna Hakalehto on vuonna 2005 perustuslakivaliokunnalle antamassaan asiantuntijalausunnossaan todennut, että lapsen oikeuksien komitean tarkoittamalla lapsivaikutusten arvioinnilla tarkoitetaan lakiesityksen arviointia suhteessa lapsen oikeuksien sopimuksessa turvattuihin oikeuksiin. Lakiehdotuksen kohta ”3.1.1 Vaikutukset lapsiin” ei täytä tätä kriteeriä.

Esimerkiksi kahden äidin mallia ei tarkastella lakiehdotuksessa lainkaan äitiyden ja sitä kautta lapsen edun ja oikeuksien näkökulmasta. Tätä puutetta voidaan pitää olennaisena, sillä juridinen / sosiaalinen vanhemmuus on toteutettavissa muullakin tavoin kuin äitiyden käsitettä muuttamalla.

Suhteesta perustuslakiin ja säätämisjärjestyksestä

Professori Markku Helin on kritisoinut vuoden 2006 hedelmöityshoitolain valmistelua siitä, että sen yhteydessä ei huomioitu perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuuden periaatetta lapsen näkökulmasta, vaikka osa lapsista tulisi syntymään valmiiksi isättöminä. Perustuslakivaliokunta piti lausunnossaan [PeVL 16/2006 vp verr. PeVL 59/2002 vp] tätä valitettavana, mutta ei nähnyt siinä perusoikeuskysymystä (Markku Helin: Isyyslaki, Helsinki 2016, s. 16-17).

Korkein oikeus on sittemmin täysituntoratkaisussaan KKO:2012:11 todennut isyyteen liittyen, että biologisen alkuperän tunteminen ja sen oikeudellinen vahvistaminen ja julkistaminen ovat nykyisen tietämyksen mukaan henkilön identiteetin tärkeitä osia ja kuuluvat siten perustuslain 10 §:ssä ja ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa turvatun yksityiselämän suojan ydinalueeseen. Lisäksi todettiin, että psyykkiset ja sosiaaliset tarpeet saada vanhemmuus todennettua ja vahvistettua eivät lakkaa ajan kulumisen tai henkilön ikääntymisen myötä.

Myös perustuslakivaliokunta on katsonut lausunnossaan PeVL 46/2014, että avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen oikeutta saada alkuperänsä ja oikeudellinen suhde isäänsä vahvistetuksi on nykyisin pidettävä perustuslain 10 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa turvatun yksityiselämän suojan olennaisena henkilön identiteettiin liittyvänä osana.

- - -

Lakiehdotuksessa yhdenvertaisuuden tarkastelu koskee naisparien yhdenvertaisuutta suhteessa eri sukupuolta oleviin pareihin.

Vaikka ehdotettu sääntely johtaa pienen lapsiryhmän isyyden vahvistamisen kaventamiseen, niin heidän haavoittuvan asemansa ja myöhempien oikeutettujen intressiensä vuoksi asia tulisi saattaa perustuslakivaliokunnan arvioitavaksi nykyisen tietämyksen valossa.

Lakiehdotus sisältää myös äitiyden käsitteen muuttamisen, jolla saattaa olla merkitystä lapsen perusoikeuksien kannalta. Senkin vuoksi lakiehdotuksesta tulisi hankkia perustuslakivaliokunnan lausunto

Helsinki 27.2.2017

Jyrki Anttinen
VT, Pello
Aito avioliitto ry:n asiamiehenä